

LİCESE MADEN OCAĞI VE ASIA MINOR MINING COMPANY'NİN LİCESE'DEKİ FAALİYETLERİ

Kemal Saylan*

Özet

Osmanlı Devleti, hâkim olduğu topraklardaki madenlerin işletilmesine ve yönetilmesine, kurulduğu dönemden itibaren önem vermiştir. Fethettiği yerlerdeki deneyimlerden de yararlanan devlet, madencilik sektörünü XV. ve XVI. yüzyıllarda Avrupa ile rekabet edebilecek bir seviyeye taşımıştır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren gelişmelere ayak uyduramayan sektör gerilemeye başlayınca sektörü canlandırmak için bazı adımlar atılmıştır. Böylece Müslüman ve Gayrimüslim birçok müteşebbis Karahisar-ı Şarkî sancağına bağlı Licese maden ocağının işletmesine talip olmuş ancak istikrarlı bir yönetim sergilenememiştir. Bu dönemde Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Licese madenine de Avrupalı şirketler talip olmuşlardır. Bu şirketlerden en önemlisi İngiliz Asia Minor Mining Company adlı şirkettir. Asia Minor Mining Company Licese maden ocağını satın aldıktan sonra yöre ekonomisi canlanmışır. Şirketin faaliyetleri yöredeki çalışma kalıplarını değiştirmiş, ancak bazı siyasi sıkıntılar ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Madencilik, Licese Madeni, Karahisar-ı Şarkî, Şebinkarahisar, Asia Minor Mining Company.*

Abstract

The Licese Mine and Activities of Asia Minor Mining Company in the Licese

The Ottoman Empire, gave importance managing and running mines in its own territories from its foundation period. The Empire which took advantage of experience of the conquered regions improved mining industry to the competitive level with Europe in the 15th and 16th centuries. But the Empire was not able to keep pace with developments since 18th century and fell behind with the industry. It consequently took some steps to stimulate the sector. So that, many native's businessmen of Muslim and non-Muslim aspired that to mines in Licese, but they could not manage a stable. In this period, European companies applied for the Licese mine in the sanjak of Karahisar-i Sarki, as well as the other mines in Anatolia. The most important of these companies is British Asia Minor Mining Company. After Asia Minor Mining Company had purchased the mine in Licese, economy of region revived. Activities of company have changed patterns of work in the region. The inhabitants who previously engaged in farming began to receive a salary as provision of effort. However, the activities of company in the region caused to security and political problems. In this work, we deal with the status the mines in Licese and the economic, social and political effects of the mining activities of Asia Minor Mining Company in the region.

Key words: *Ottoman Empire, Mining, Licese Mine, Karahisar-i Şarkî, Şebinkarahisar, Asia Minor Mining Company.*

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gümüşhane.
kemalsaylan52@gmail.com

Giriş

Tarih boyunca seyyah ve coğrafyacıların eserlerinde Anadolu topraklarının maden bakımından zengin olduğu ifade edilmiştir.¹ Anadolu coğrafyasının zengin maden yataklarına sahip olması nedeniyle Osmanlı Devleti, idarî yapısının kalbi olan bu topraklardaki madenlerin işletilmesine ve yönetilmesine önem vermiştir. Topraklarının Rumeli ve Balkan coğrafyasında genişlemesiyle birlikte yerel deneyimlerden de yararlanan devlet, madencilik sektörünü XV. ve XVI. yüzyıllar a Avrupa ile rekabet edebilecek bir seviyeye taşımıştır. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren sektör teknolojik gelişmelere ayak uyduramayınca gerilemeye başladı.²

Gittikçe gerileyen madencilik sektörü XIX. yüzyıla gelindiğinde ise çağın gereklerine uygun bir anlayıştan çok uzak kalmıştı. Bu nedenle maden gelirlerinin oranı devletin toplam gelirleri arasında % 1'in altına düşerek iktisadî hayattaki önemini kaybetti.³ Devlet, madencilik sektöründeki çözülmenin önüne geçebilmek amacıyla nizamname ve kanunnameler çıkararak özel sektörün önünü açmaya çalıştı.⁴ 1842 yılında *Maâdin-i Hümayun Meclisi*'ni kurdu.

¹ Karal 1995, s.455; Osmanlı Devleti ilk dönemlerinde, Anadolu'da ve Rumeli'de fethedilen topraklarda birçok madeni faaliyet halinde bulmuştur. Bu hususta, Aşıkpaşazade tarihinde, Tacüt-Tevarih'te, Oruç Bey'de, Cami'ü'd-Düvel'de, Naima ve Peçevi'de, Evliya Çelebi hatta İbni Batuta seyahatnamesinde pek çok bilgiye rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti fethettiği yerlerdeki madenlerin yapısı ve işleyişine müdahale etmemiş, uzun süre tadilat yapmamış, usta ve işçilerin eski haklarını ve mükellefiyetlerini tanıyarak aynen vazifelerinde bırakmış; ölçü, tartı ve nizamlarına dokunmamıştır. Ayrıca devlet, faaliyet halinde bulunan madenlerden başka yeni madenler bulma işinde büyük gayret sarf ederek bununla ilgili teşkilat kurmuştur. Bu iş için "*Hutman*" veya "*Cevher Arayıcı*" denen kişileri maden bulunma ihtimali olan yerlere göndererek araştırmalar yaptırmıştır. Bunlardan başka nakdî mükâfat verilerek veya muktedirse işletmeyi kendisine ihale etmek ve muayyen bir müddet vergiden muaf tutulmak gibi şekillerle memnun edildikleri için halktan bazı kimseler de şüphelendikleri yerleri haber vermişlerdir. Çağatay 1943, s.121.

² Keskin 2011, s.126.

³ Saydam 1991, s.256; 1857 yılında maden ocaklarının durumu şöyledir: 72 adet maden ocağının 20'si devlet tarafından atanan müdürler, 33'ü maden işçileri, 12'si ise muayyen bir süre için belirli bedeller karşılığında talip olanlar tarafından işletilmektedir. Geriye kalan maden ocaklarından 2'si, basma fabrikası ile harbiye tarafından işletilmekte, 5'i ise elde edilen ürün miktarlarının yapılan masrafları karşılayamaması ve cevherlerinin yetersizliği gibi sebeplerle irâde-i seniyye yayınlanarak kapatılmıştır. Gerek madenciler gerekse belli bir bedel karşılığında işletilen 45 madenin işletme imtiyazını alanlara baktığımızda, büyük bir kısmının gayrimüslimlerin elinde olması dikkat çekmektedir. Müslümanların elinde bulunan maden işletme imtiyazlarının sayısı ise gayrimüslimlerin ancak yarısı kadardır. Tızlak 1997, s.714.

⁴ Maden işletmelerinde yakıt olarak kullanılan ağaç kömürü için yüzyıllarca, düzensiz ve bilgisizce, ocakların çevresindeki ormanların tüketilmesi, odun ve kömürün çok uzak yerlerden nakledilmeye çalışılması, yol yokluğu, can ve mal güvenliğinin kalmayışı gibi nedenler madencilğin gerilemesine neden oldu. Ayrıca, maden kaynakları üzerine hiçbir bilimsel araştırma yapılmaması, büyük yatırımlar gerektiren bu kesimde sermaye yetersizliği, yabancı

1858'de *Arazi Kanunnamesi*'ni, 1861'de *Maden Nizamnamesi*'ni çıkardı. Böylece idarî ve hukukî altyapı için en önemli adımları atmış oldu.⁵ 1861 nizamnamesi Osmanlı Devleti'nin madencilik alanında hazırlamış olduğu ilk nizamnameydi. Bu nizamname Osmanlı tebaasından olanların tek başlarına veya ortaklarıyla birlikte imtiyaz alabilmelerine fırsat veriyordu. Ayrıca ortaklıklara yabancılar da hissedar olabiliyordu. Ancak yabancıların imtiyazı alabilmek için yeterli malî güce sahip olduklarını ispat etmeleri ve kefil göstermeleri gerekiyordu. Bu nizamnameyle bir taraftan devletin alacakları garanti altına alınmaya çalışılıyor, diğer taraftan hukukî boşluklardan yararlanarak devletten tazminat koparmaya çalışanların önüne geçilmek isteniyordu.⁶

Yaklaşık 8 yıl uygulamada kalan bu nizamname ile maden işletmeciliğinde önemli tecrübeler elde edildi. 1867'de yabancıların Osmanlı coğrafyasında toprak almalarına izin verilmesinin etkisiyle 1869'da yeni bir maden nizamnamesi hazırlandı. 1810 tarihli *Fransız Maden Kanunu* esas alınarak kaleme alınan bu nizamname ilk nizamnameye göre daha kapsamlıydı. 1861 Nizamnamesi'nde *müddet-i münasibe* ifadesiyle muğlak bırakılan imtiyaz süresi bu nizamnamede 99 yıla sınırlandırılmıştı.⁷ Ayrıca işletme sahiplerinin % 1 ile % 5 arası bir payı devlete vermeleri kararlaştırılmıştı.⁸ Ancak bu nizamnamenin de uygulanmasında bazı sıkıntılar ortaya çıkınca 7 Eylül 1887 tarihli irade ile Osmanlı Devleti'nin üçüncü maden nizamnamesi yürürlüğe girdi.⁹ Bu nizamname de daha sonra 1901 ve 1906 yıllarında iki kez değiştirildi. Böylece 1861, 1869, 1887, 1901 ve 1906 yıllarında yürürlüğe giren nizamnamelerle işletme koşulları, imtiyaz sahiplerinin hak ve ödevleri düzenlenmiş oldu.¹⁰

1838 tarihinde İngiliz Ticaret Anlaşması'nın imzalanması ve 1839'da Tanzimat Fermanı'nın kabulüyle Avrupalı sermayedarlar Osmanlı topraklarına daha fazla ilgi duymaya başlamışlardı. Madencilik sektöründe atılan bu adımlar da yabancı sermayedarların Osmanlı madenlerine ilgisini artırdı. Bu süreçte 1870-1908 tarihleri arasında Osmanlı topraklarındaki maden imtiyazlarının

sermayeye karşı duyulan isteksizlik ve güvensizlik, Babıâli'nin imtiyaz vermede çok ağır davranması ve işçi kıtlığı, gerilemekte olan maden işletmeciliğinin önündeki güçlükleri daha da artırdı. Quatert 1987, s.45; Maden ocaklarında çalışacak yetenekli, bilgili usta ve işçi bulunmasındaki zorluklar, bu işletmelerde çağdaş üretim tekniklerinin uygulanamaması gibi nedenlerden dolayı çoğu işletme zarardan kurtulamıyordu. Çadırcı 1997, s.9.

⁵ Tızlak 1995, s.75-91.

⁶ Keskin 2011, s.128-129.

⁷ Keskin 2011, s.131.

⁸ Shaw ve Shaw 1983, s.287.

⁹ Keskin 2011, s.133.

¹⁰ Yorulmaz 1994, s.56.

birçoğunu Avrupalı müteşebbisler elde etti. 1870-1911 yılları arasında verilen toplam 283 maden imtiyazının 109'unu yabancılar almıştı.¹¹ Yabancılardan bazıları maden imtiyazı için açıkça başvuruda bulunurken bazıları gayrimüslimlerle ortaklıklar kurmakta olup bu şirketler, genellikle Londra ve Paris gibi Avrupa başkentlerinden yönetiliyordu.¹²

XIX. yüzyılda ülke genelinde yaşanan bu gelişmeler Gümüşhane Maden-i Hümayunu'na bağlı Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) Sancağı dâhilindeki Licese madeninde de etkisini gösterdi. Bu çalışma, Osmanlı arşiv belgeleri ve yayımlanmış İngiliz arşiv kaynaklarına dayanarak simli kurşun madeninin bulunduğu Licese'deki maden ocağının önem kazanma sürecine ve yöredeki ekonomik, sosyal, siyasi etkilerine değinecektir.

I. Licese Maden Ocağı

Ortalama yüksekliği 1.500-2.000 metre arasında sert kara iklimine sahip dağlık bir bölge olan Karahisar-ı Şarkî coğrafyası, tarım yapılacak alanlarının kıt olmasına karşın, maden bakımından zengin bir bölgedir.¹³ Bu coğrafya tarih boyunca özellikle şap madenleriyle önem kazanmıştır. Yörenin özellikle ortaçağlarda dünyadaki en kaliteli şap madenine sahip olduğu ifade edilmektedir. Tarihte Karahisar-ı Şarkî'de çıkarılan şap madenlerini Ceneviz ve Floransa cumhuriyetleri olarak Avrupa'ya satarlardı.¹⁴ Osmanlı Devleti bölgeyi ele geçirdikten sonra buradaki şapı iç pazarın ihtiyacını karşılamaya yönlendirerek bu devletlerin Avrupa'ya yaptıkları şap satışını sekteye uğratmış oldu.¹⁵ Burası klasik dönemi boyunca Kütahya-Gedos (Gediz) ve Gümülcine-Marunya (Maruniye) sahalarıyla birlikte üretimi kesintiye uğramamış bölgeler arasında yer aldı.¹⁶ Bölge ve devlet için önemli bir gelir kaynağı olan şap madeni XIX. yüzyılda önemini kaybedince bölgede bulunan bakır, kurşun, çinko ve gümüş gibi madenler öne çıkmaya başladı. Licese çevresi, yöredeki en önemli maden sahalarından biriydi.

Asarcık köyü yakınındaki Licese madeni, bir gümüşlü kurşun madeni olup Licese o zamanlar bir Rum köyüdür. Burayla ilgili kayıtlara ilk olarak 1838'de rastlanmaktadır. Bu tarihte Karahisar-ı Şarkî sancağında yaşayan Hacı

¹¹ Yorulmaz 1994, s.66.

¹² Quataert 1985, s.915; Yorulmaz 1994, s.66.

¹³ Acun 2000, s.679.

¹⁴ Bryer 1982, s.148; Uzunçarşılı 1988, s.682.

¹⁵ Faroqhi 1979, s.152-153.

¹⁶ Karahisar-ı Şarkî şapının Tokat ve Halep'in doğusunda kalan bölgede, Gedos (Gediz) şapının İç ve Batı Anadolu, Ege adaları ve Mora'da, Marunya (Maruniye) şapının ise İstanbul, Balkanlar ve Akdeniz sahasında tüketilmesine imkân tanımış aksi hareketlerin önlenmesi için gereken tedbirler alınmıştı. Altunbay 2002, s.797.

Hafız Efendi adlı işletmeci, Babîâlî'den yıllık 25 kıyye gümüş çıkarma imtiyazını aldıktan sonra maden ocağına 5 saatlik mesafede bulunan Üçköprü mevkiinde bir dökümhane kurarak çalışmalarına başladı. Hacı Hafız Efendi, buradan çıkardığı linyiti Karahisar'da açılan pazarda satıyor, simi de İstanbul'a gönderiyordu.¹⁷ Maden imtiyazının sona ermesinden sonra Babîâlî, madenin işletmesini devraldı. Ancak basiretsiz bir yönetim nedeniyle işletmeyi bırakmak zorunda kaldı. Licese maden ocağı, daha sonra müdürler tarafından senelik 20 kıyye sim vermek şartıyla 2 yıl süresince iltizam olarak işletildi.¹⁸ Maden müdürlerinin yönetimde başarısız olmaları üzerine bu kez yerli madenciler yerel yönetimden izin alarak maden ocağını işletmeye başladılar. Maden, ihaleye çıkarıldığı 1863 yılına kadar bu şekilde çalıştırıldı.¹⁹

1863 tarihinde maden ocağı ihaleye çıkarılınca Pirzâde Mustafa Ağa ve tüccar Panayotaki Kostanti adlı ortaklar, Giresunlu Kaptan Yorgi²⁰ taahhüdüyle 20 seneliğine maden işletmesini aldılar. Maden işletme imtiyazı sözleşmesine göre bu müteşebbisler maden hasılatından 92 ayarında 25 kıyye gümüşü aynî ya da nakdî her sene maden idaresine vermeyi, madenin 460 dönüm arazisinin her dönümü için senelik birer kuruş arazi vergisi vermeyi ve madenin imal masraflarını tamamen karşılamayı taahhüt ediyorlardı.²¹ Ancak sözleşme onaylanmadan hemen önce Eğinli Mustafa Ağa adlı başka bir müteşebbis maden idaresine verdiği dilekçeyle 100 kıyyesi bedelsiz, 100 kıyyesi ise bedelli olmak üzere senelik 200 kıyye gümüş vermek şartıyla maden işletmesine talip oldu. Bu teklifin daha kârlı bulunması üzerine maden ocağının Pirzade ile Panayotaki'ye ihale edilmesinden vazgeçilerek Eğinli Mustafa Ağa'ya verilmesine karar verildi.²² Fakat maden işletme imtiyazı için bu kez de başka

¹⁷ Turgay 1976, s.262.

¹⁸ Licese maden ocağı, müdürler tarafından bir kısmı bedelsiz, kalan kısmı ise dirhemi 90'ar paradan olmak ve devlete senelik 20 kıyye sim vermek şartıyla iltizam olarak işletilmiştir. BOA, İ. MVL, 502/22736.

¹⁹ Turgay 1976, s.263.

²⁰ Tam adı Kaptan Yorgi Konstantinidi Paşa'dır. Ailesi Gümüşhane sancağına bağlı Torul kazasının Kopuz köyünden Giresun'a gelerek burada yerleşmiştir. Doğum tarihi ihtilafli olmakla birlikte belgelerden 1829 senesinde doğduğu anlaşılmaktadır. Küçük yaşta babasını kaybeden Kaptan Yorgi, Giresun'da okumuş, bu yaşlardan itibaren denizcilik ve gemicilikle ilgilenmiştir. Önce gemilerde tayfa yamağı olarak çalışmış, sonra yetenekleri sayesinde kısa sürede gemi kaptanlığına terfi etmiştir. 5-6 gemilik bir filoya sahip olan Kaptan Yorgi, Karadeniz ve Rusya'nın kıyı kentleriyle ticaret yapmıştır. Ticaret sayesinde zenginleşen Kaptan Yorgi Giresun'un en itibarlı tüccarları arasında yer almıştır. 1885-1904 yılları arasında Giresun Kasabası Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Belediye Başkanlığı görevi süresince Giresun'a önemli hizmetlerde bulunan Kaptan Yorgi 1903 senesinde ölmüştür. Balcı 2013, s.1313-1314, 1329.

²¹ BOA, İ. MVL, 490/22198.

²² BOA, İ. MVL, 502/22736.

müteşebbislerin devreye girmesiyle maden ocağı tekrar ihaleye çıkarıldı. İhaleyi Miftahzâde Mehmed Durmuş Ağa, Mardırüş Dadiyan ve David oğlu İsayaba adlı ortaklar kazandılar. İhalenin süresi 25 seneye sınırlıydı. İhalenin şartları ise şu şekildeydi: Senelik hasıllattan 92 ayarında 280 kıyye gümüşün 140 kıyyesi bedelsiz ve peşin, 140 kıyyesi ise bedelli olarak verilecek, madenin 460 dönüm arazi için senelik birer kuruş arazi vergisi verilecek ve harita masrafı olan 9.140 kuruş Pirzâde Mustafa Ağa'ya verilecekti. Sözleşme 1864 senesi Mart ayından itibaren yürürlüğe girecekti. Daha önceki talipliler Eğinli Mustafa Ağa ile Pirzâde Mustafa Ağa'nın sözleşmeyi kabul etmesi üzerine madenin devri gerçekleşti.²³

Maden işletme imtiyazını alan Miftahzâde Mehmed Durmuş Ağa-Mardırüş Dadiyan-David oğlu İsayaba ortaklığı 1864'ten itibaren maden ocağını işletmeye başlasa da, ilk dönemlerde madenden istedikleri kazancı elde edemedi. Ancak 1868 senesi başlarında gümüş fiyatlarındaki artış ortaklara çok iyi bir kazanç sağladı. Bu sayede ortaklar maden ocağına önemli yatırımlar yaptılar. Yapılan yatırımlarla birlikte 1869 senesine gelindiğinde işletmedeki fırın sayısı 34'e, işçi sayısı ise 580'e ulaştı. Bu dönemde işletmenin aylık üretim ortalaması 18.000 kıyye linyit ve 80 kıyye gümüş civarındaydı. Üretimden elde edilen yıllık net kazanç ise 3.000 (330.000 kuruş) sterlindi.²⁴

Maden ocağının satış süreci hakkındaki bilgilerimiz sınırlı olmakla birlikte, ulaştığımız arşiv belgelerine bakıldığında Miftahzâde Mehmed Durmuş Ağa-Mardırüş Dadiyan-David oğlu İsayaba ortaklığının madeni 1870'li yılların hemen başında Abraham Todoridi ve David Savalan'a sattıkları anlaşılmaktadır. Todoridi ve Savalan, işletmeyi aldıktan sonra maden ocağından çıkarılan cevherin işlenmesi için Giresun kazasında bulunan Uzundere köyünde bir kalhane yapmaya karar verdiler. Yapılacak kalhanenin yapımı için de Kiryako Efendi'yi vekil olarak atadılar. Bunun için arazinin sahibi Todor oğlu Vasil ile anlaştıktan sonra kalhane inşası için maden idaresine başvurdular. Yapılan görüşmeler sonucunda 1871 senesi Mayıs ayında resim ve haritasına sadık kalmak ve ferman haricinde 30 adet yüzlük altın vermek şartıyla kalhanenin inşasına ruhsat verildi.²⁵ Maden idaresi tarafından bir ruhsatname hazırlanarak Şura-yı Devlet'e sunuldu. Hazırlanan bu ruhsatname maden nizamnamesinin kalhane ve fabrikalara ait kısmına uygun görülerek Şura-yı Devlet tarafından da kabul edildi.²⁶

²³ BOA, İ. MVL, 502/22736; BOA, MVL, 667/15.

²⁴ Turgay 1976, s.263; 1850-1882 tarihleri arasında 1 sterlin=110 kuruş, 1882-1892 tarihleri arasında 1 sterlin=111 kuruş kuru esas alınmıştır. Bkz. Salnâme-i Devlet 1294, 140-614-618; Pamuk 1999, 226; Stastical Abstract 1894, 7.

²⁵ BOA, ŞD, 497/18.

²⁶ BOA, ŞD, No: 497/18; BOA, İ. ŞD, 975, Ayrıca Bkz. Karaman 2003, s.69.

Bu yatırımdan hemen sonra 1873 senesinde ortaklardan Todoridi, maden ocağındaki 4.500 sterlin (495.000 kuruş) değerindeki hissesinin tamamını ortağı David Savalan'a sattı.²⁷ Satışın onaylanması için maden ocağının David Savalan'a yeniden ihale edilmesi gerekiyordu. Bunun için Şura-yı Devlet Nafia Dairesi tarafından 10 maddelik bir mukavelename ve 17 maddelik bir şartname hazırlandı.²⁸ Şartnameye göre maden hasılatının % 5 rüsum-ı nisbiyesi aynı veya 100 kuruş nakdî olarak devlete ödenecekti. 9.571 dönüm arazi için de senelik 1.196 kuruş 15 para resm-i mukarrer verilecekti.

Licese maden ocağının David Savalan'a devrini öngören şartnamenin maddeleri özetle şöyleydi: Madenin sınırlarını gösteren 3 adet harita çizilerek taraflara gönderilecek; imtiyaz sahibi, nizamnamenin 55. maddesi gereğince madende uygulanacak imalatın şekli ve vergilerle ilgili bir layiha düzenleyerek 6 ay içinde maden idaresine gönderecek; faaliyette olan mağaralara girmek veya havalandırmak için araziden yol, kuyu ve baca inşası gerektiği durumlarda imtiyaz sahibi konu hakkındaki talep ve layihasını maden idaresine bildirecek; madenin ana kuyusundan başka bir kuyunun açılması durumunda, bu kuyu için maden haritasına ek olarak bir harita daha düzenlenecek; imtiyaz sahibi çalışmalardan dolayı arazi sahibine vereceği zararlardan sorumlu olacak; maden civarındaki binaların altında kazı yapmak gerektiğinde imtiyaz sahibi ortaya çıkacak zararın karşılanması için maden idaresi tarafından ruhsat verilmeden herhangi bir işlem yapamayacak; madenin su yolu, bend, çeşme, şose ve demir yollarına en az 150 metre uzaklığında olması gerektiğinden bu mesafe 150 metreden noksan olursa buraların korunmasına özen gösterilecek; maden arazisinde bulunan kuyu ve mağaraların kapatılması durumunda maden idaresinin nezaretinde masrafı imtiyaz sahibi tarafından karşılanmak üzere kuyuların girişleri kapatılacak; imtiyaz sahibi, madenlerin girişlerine kuvvetli ve emniyetli makineler yerleştirecek; madenin çevresinde başka bir maden bulunduğu takdirde bunların birbirleriyle birleşmesinden doğacak zararın önlenmesi için sınırda bulunan maden yataklarından bir bölümü terk edilecek; bu madenin sınırları dâhilinde başka cins maden bulunup ihaleye çıkarıldığında ve yeni madenin, mevcut madenin içinden geçmesi gerektiğinde imtiyaz sahibi hiçbir muhalefette bulunmayacak; maden sınırları dâhilinde demiryolu ve umuma yararlı bir yol vs. inşa edilecek olursa imtiyaz sahibinin hiçbir suretle tazminat davası açmaya hakkı olmayacak; maden vergisinin tahsili vilayet valiliğine ait olduğundan imtiyaz sahibi ihraç edeceği simli kurşun cevherinin miktarını beyan eden defteri her 3 ayda bir mahalli yönetime verecek; bu defterleri zamanında teslim etmediği takdirde ise 100 altından 500 altına kadar

²⁷ Turgay 1976, s.263.

²⁸ BOA, İ. MMS, 65/3063.

para cezası verilecek; imtiyaz sahibi, çıkardığı cevheri Giresun İskelesi'ne naklederek orada gümrük vergisini vermesi ve mürur tezkiresini alması durumunda cevheri istediği yere nakledebilecekti. Bu şartlara uymadığı takdirde ise hakkında gerekli işlemler başlatılacaktı.²⁹

Bu şartları kabul etmesi üzerine Licese maden ocağı imtiyazı 1873 senesi Mart'ından itibaren 99 seneliğine Savalan'ın uhdesine verildi. Ancak David Savalan, maden imtiyazını aldıktan sonra Ritter Havzin'le görüşmelere başladı. Ritter Havzin, *Hamburgh Oriental Mining Company* adlı şirketin hissedarı ve direktörüydü. Şirketin merkezi Almanya'nın Hamburg şehrinde bulunuyordu. Görüşmeler sonunda maden ocağını bu şirkete satmaya karar veren Savalan, satış için Maliye Nezareti'nden izin istedi. Maliye Nezareti Savalan'ın isteğini incelendikten sonra nizamnamenin 7. maddesine uygun görerek satışı onayladı.³⁰ Bu satışın ardından *Hamburgh Oriental Mining Company* maden ocağına 30.000 sterlin (3.300.000 kuruş) değerinde yatırım yaptı. Madeni 2 yıl işlettikten sonra ise haklarını 25 Aralık 1879 tarihinde *Asia Minor Mining Company* adlı şirkete devretti.³¹

Yukarıda izah edildiği üzere madenin sürekli el değiştirmesi, özellikle Osmanlı vatandaşı Gayrimüslim müteşebbisler arasında mücadeleye neden olmuş, bu da madendeki çalışmaları durma noktasına getirmişti.³² Ancak *Asia Minor Mining Company*'nin maden imtiyazını alması maden ocağı açısından dönüm noktası olmuştur. Artık bu tarihten itibaren Licese maden ocağı istikrara kavuşarak bölge için ekonomik bir değer haline gelmiştir.

II. *Asia Minor Mining Company*'nin Madendeki Faaliyetleri

Büyük sermayeye sahip *Asia Minor Mining Company* adlı bir İngiliz şirketinin Licese'deki madene talip olarak yörede yatırım planlaması padişah II. Abdülhamid'i ziyadesiyle memnun etmiştir. II. Abdülhamid memnuniyetini ifade etmek için şirket ortaklarından Amiral Sir Edvard Komral'ı sarayda yemeğe davet etti. Ancak yemek Namık Paşazade Cemil Paşa'nın vefatı nedeniyle ertelendi. Padişah, Komral'ın huzuruna gelmeden İstanbul'dan

²⁹ BOA, İ. MMS, 65/3063.

³⁰ BOA, İ. MMS, 65/3063; Turgay 1976, s.263.

³¹ BOA, ŞD, 1254/17; İngiltere Devleti tebaasından Amiral Komral ve Advin ortaklığında her bir hissesi 1 sterlin değerinde 120.000 hisse ve 120.000 sterlin (13.200.000 kuruş) sermaye ile Londra'da kurulmuş olan şirketin ödenmiş hisselerinin değeri 40.000 sterlin (4.400.000 kuruş) tutmaktaydı. Bunun yanı sıra şirket, madende bulunan cevheri çıkarmak için ise 11.600 sterlin (1.276.000 kuruş) nakit para bulundurmaktaydı. Turgay 1976, s.263.

³² İngiltere'nin Trabzon konsolosu Palgrave, bu tarihlerde madenin sık sık el değiştirmesinden dolayı Rum ve Ermeni sahipleri arasında mücadeleye neden olduğunu, bunun da madendeki çalışmaları durma noktasına geldiğini belirtmektedir. A&P 1873, 638; Yılmaz 2009, s.530-532.

ayrılmasını istemediği için kendisi bu kez Yıldız Sarayı'na çay içmeye davet edildi. Davete icabet eden Komral, görüşme esnasında padişaha maden ocağı hakkında bilgi verdi. Madende 3.000 işçinin çalıştığını söyleyen Komral, kaza ahalisinin tamamının buradan faydalandığını, bu yüzden vilayeteki memurların şirkete yardımcı olmaları gerektiğini, böyle olursa hem devletin, hem yöre halkının, hem de şirketin bu durumdan istifade edeceğini beyan etti. Amiral Komral'ın sözlerini dikkatle dinleyen padişah Osmanlı topraklarında sermayelerini sanayiye yatıranlara teşvik ve himaye sağlayacaklarını, kendilerinin sahibi oldukları şirkete mahalli memurların yardımcı olmaları için Sivas Valisi'ne emir göndereceğini söyleyerek kendisine *boyunbağı toplusu*³³ hediye etti.³⁴ Londra sefaretinin Licese'ye giderken yolda yardımcı olunması ve güvenliğinin sağlanması yönündeki talebi üzerine de Babıâli, Amiral Komral'ın güvenliğinin sağlanması için Sivas Valiliğine talimat verdi.³⁵

Asia Minor Mining Company, maden imtiyazını elde ettikten hemen sonra 1881 senesinin Ağustos ayında çalışmalarına başladı.³⁶ Madene müdür olarak W. H. Twelvetrees tayin edildi.³⁷ Önce alt yapı çalışmalarına ağırlık verildi. Bunun için bölgede büyük bir fabrika kuruldu. Daha sonra maden ocağında çalışmak üzere Avrupa'dan nitelikli işçiler getirildi. Bu işçiler için yeni evler inşa edildi. Yerli işçiler için ise barakalar yapıldı. İşçilerin taze ekmek yiyebilmeleri için maden ocağında fırın tahsis edildi. Maden ocağının su ihtiyacını karşılayabilmek için 1.400 sterlin (154.000 kuruş) para harcanarak bir kanal açıldı.³⁸ Böylece Licese'de bir maden kasabası kurulmuş oldu.

Şirket yetkilileri, maden ocağından çıkardığı cevheri kolayca ihraç edebilmek amacıyla Giresun İskelesi'ne giden ana yol ile bu yola bağlanan tali

³³ "Boyunbağı" gömlek yakasının altından geçirilip süs olarak bağlanan uzun enlice kumaş parçasına denirdi. Akalın 2009, s.308; Çağbayır 2007, I, s.664; Tietze 2002, I, s.376. XIX. yüzyılın sonlarında başlıca dört çeşit boyunbağı vardı. Bunlardan Avrupalı hayatı yaşayan kibar aydınlar, edipler ve diplomatlar plastron boyunbağını tercih ederlerdi. Bu boyunbağı türü geniş, gayet bol ve büyük bir düğümle bağlanır, büyük düğüm ve düğüm dışında kalan boyunbağı uçları gömlek önüne yayılır ve gömleğin ön kısmını tamamen örterdi. Gömlek üstüne mutlaka yelek giyilir, gömleğin yalnız kolalı yakası görünürdü. Bu usulde bağlanan boyunbağı düğümünün tam ortası bir inci veya pırlanta taşıyan bir iğne ile süslenirdi. Koçu 1969, s.44-45. Bu şekilde bir inci veya pırlanta taşıyan iğneye "Boyunbağı Toplusu" denilmekteydi.

³⁴ BOA, Y.PRK. TKM, 18/4.

³⁵ BOA, DH. MKT, 1724/81.

³⁶ Turgay 1976, s.264; Hamdi Özdiş, yayınladığı makalede bu tarihi "*Kumpanya ve kuruluşu hakkında çok detaylı bilgilere sahip değilseniz de 1883'ten itibaren faaliyette olduğunu biliyoruz.*" şeklinde ifade etmektedir. Özdiş 2012, s.25.

³⁷ Twelvetrees, uzun süre müdürlük görevini yürüttükten sonra 1880'li yılların sonlarında yerini Alman Eşrih (Eschrich)'e bıraktı. Salnâme-i Vilâyet 1306, s.247-248.

³⁸ Turgay 1976, s.264; Özdiş 2012, s.31.

yollar yapılması için Babıâli nezdinde girişimlerde bulundu.³⁹ Şirketin girişimleri sonucu Giresun-Licese-Tamzara-Karahisar-ı Şarkî güzergâhında yapımına 1870 senesinde başlanan ancak bir türlü bitirilemeyen yolun yapım çalışmalarına hız verilerek 1888 senesinde tamamlandı.⁴⁰ Ayrıca maden ocağındaki cevherin yüzeye çıkarılabilmesi için 721 sterlin (80.031 kuruş) harcayarak bir tramvay hattı inşa edildi.⁴¹ Bir taraftan da maden ocağındaki istihdam artırılmaya çalışıldı. İlk açıldığında madende 250 civarında işçi çalışıyordu. 1883 senesinde bu sayı iki katına çıktı. İşçi sayısı, 1886 yılında 540'a, 1887'de ise 646'ya ulaştı.⁴² Böylece şirketin alt yapı sorunlarının büyük bir bölümü halledilmiş oldu.

Maden ocağında çalışacak nitelikli işçilerin büyük bir bölümü Avrupa'dan getirildi. Örneğin, personel müdürü İngiliz, yeraltı mühendis vekili Alman, muhasebeci İngiliz, kâtip ve tercüman Avusturyalı, ustabaşılar Alman, ustalar Alman ve Avusturyalı, berberler İngiliz, makinist Alman idi. İşçilerin verim güçlerinin kayıtlarını tutan hız kâtipleri ve depoya giren çıkan malların kayıtlarıyla ilgilenen ambar memurları gayrimüslimdi. Müslümanlar genellikle niteliksiz işçi olarak çalıştırılıyordu.⁴³ İşçilerin aldıkları ücretler şöyleydi: Her 12 saatlik vardiyada kamyoncular 6,5-7 kuruş; çocuklar 3-5 kuruş; taş ustaları, mobilyacılar vb. gibi usta işçiler 10-18 kuruş; diğer işçiler 8 kuruş alıyordu.⁴⁴ Babıâli tarafından görevlendirilen zaptiyeler madeni korumakla görevliydi. Ancak bunlar maaşlarını şirketten alıyorlardı.⁴⁵

Maden ocağından senelik ortalama 16.000 ton civarındaki ham cevher çıkarılıyordu. Bu cevherden ortalama 1.400 ton simli kurşun elde ediliyordu.⁴⁶ Örneğin, 1887 senesinde 14.270 ton ham cevherden 1.403 ton, 1888 senesinde 16.935 ¾ ton ham cevherden 1.473 ¼ ton, 1891 senesinde 17.235 ton ham cevherden 1.039 ton simli kurşun elde edilmişti. Rakamlara bakıldığında her sene çıkarılan ham cevher miktarı artarken üretilen simli kurşun miktarının azaldığı görülmektedir. Bu durum madenin veriminin her geçen yıl daha da düştüğü anlamına gelmektedir. Ancak bu haliyle bile maden ocağı, Gümüşhane'deki simli kurşun madenlerinden daha fazla gelir sağlamaktadır.⁴⁷

³⁹ Turgay 1976, s.265.

⁴⁰ Yolun uzunluğu 127 kilometre 135 metreydi. Üzerinde 3 taş köprü bulunmaktaydı. Ortalama genişliği 4,9 metre, en yüksek noktası 2.164 metre ve en dik eğimi ise % 10'du. DCRTF 1911, 8.

⁴¹ DCRTF 1886, 4-5.

⁴² Turgay 1976, s.264; DCRTF 1887, 4.

⁴³ Turgay 1976, s.264; DCRTF 1887, 4.

⁴⁴ Aynı dönemde Zonguldak'taki kömür madenlerinde bir işçi günlük olarak 6 kuruş almaktaydı. Varlık 1985, s.921.

⁴⁵ Turgay 1976, s.264.

⁴⁶ DCRTF 1886, 4-5; 1888'de Giresun'daki depoda bulunan maden 1.461½ tondur. DCRTF 1888, 4.

⁴⁷ DCRTF 1886, 4-5.

Çıkarılan simli kurşun madeni Giresun'a getirilip burada depolanıyordu. Daha sonra bir kısmı İstanbul'a bir kısmı da doğrudan yurt dışına ihraç ediliyordu. Örneğin, 1886 senesinde Giresun İskeleyi'nden 1.684 ton simli kurşun sevkiyatı yapılmıştı⁴⁸

III. Şirketin Bölgede Karşılaştığı Sorunlar ve Faaliyetlerin Sona Ermesi

İşletme için en önemli sorunlardan birini maliyet kalemleri oluşturmaktaydı. Taşımacılık, nakliye, maden arama, çıkarma ve donanım başta olmak üzere değişik kalemlerde yüksek maliyetler söz konusuydu. Bu da maden ocağının kâr oranını düşürmekteydi. Örneğin, 1886 senesinde toplam maliyet 2.815 sterlin (312.465 kuruş), 1887'de 18.010 sterlin (1.999.110 kuruş) ve 1891 senesinde 21.082 sterlin (2.340.102 kuruş) olmuştu. 1886-1891 yılları arasındaki 5 yıllık süre göz önünde bulundurulduğunda bir ton madenin ortalama maliyeti 15-16 sterlin (1.665-1.776 kuruş) civarındaydı. Taşımacılık ve nakliye maliyetleri ise seneden seneye azalmaktaydı. 1886 senesinde 5.498 sterlin (610.278 kuruş) olan maliyet 1887'de 3.786 sterline (420.246 kuruş), 1888'de 3.866 sterline (431.346 kuruş), 1891 senesinde ise 3.286 sterline (364.746 kuruş) düşmüştü. Kuşkusuz bunda Giresun-Licese-Tamzara-Karahisar-ı Şarkî yolunun tamamlanmış olmasının etkisi büyüktür. Maden arama ve çıkarma maliyeti inişli çıkışlı bir seyir izliyordu. Bunun sebebi yürütülen keşif çalışmalarının genişletilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁹ İstikrarlı bir seyir izleyen donanım maliyeti senelik ortalama 3.400 sterlin (377.400 kuruş) civarındaydı. Donanım maliyetleri arasındaki en önemli bölümü barut ve fünye kalemi oluşturmaktaydı. 1894 tarihinde 2.440 kıyye barutla 500 kutu fitil, 1895 senesinde 2.000 kıyye taş barutla 1.000 kutu lağım fitil alınmıştı.⁵⁰ Barut ve fünyenin İstanbul'da bulunan Tophane-i Amire'den satın alınması durumunda maliyet 1.567 sterlin (173.937 kuruş) iken, bu barutun ithal edilmesi durumunda maliyet 1.642 sterline (182.262 kuruş) çıkmaktaydı. Buna göre İstanbul'dan alınan barut, Avrupa'dan ithal edilen baruttan 75 sterlin (8.325 kuruş) daha ucuzdu. Ayrıca maden ocağında dinamitlerin kullanılması yasaklanmıştı.⁵¹ Bu nedenlerle maden ocağında kullanılacak barutlar İstanbul'dan getirtiliyordu. Ancak buradan getirilen barutlar çok güçlü patlayıcılar olmadığı için maden ocaklarındaki sert kayaların patlatılmasında çok etkili olmuyordu. Bu da maden çıkarma işlemlerinin yavaşlamasına neden oluyordu.⁵² Bütün bu etkenleri göz önünde bulunduran

⁴⁸ DCRTF 1886, 4-5.

⁴⁹ DCRTF 1888, 4.

⁵⁰ BOA, Y. MTV, 68/44; BOA, Y. PRK. ASK, 103/17.

⁵¹ DCRTF 1887, 4.

⁵² Örneğin 1888 yılı boyunca 5.952 metre kaya kırılabilirdiği kaydedilmektedir. DCRTF 1888, 4.

şirket, çalışma verimini etkilemeden maliyetleri düşürmek için çeşitli tedbirler almaya çalıştı. Bu çabasında başarılı da oldu. Nitekim alınan tedbirlerle ton başına 14 sterlin (1.554 kuruş) olan maden çıkarma maliyeti 11 sterline (1.221 kuruş) düşürüldü.⁵³

Şirket yönetimi yöre halkının tepkisini önlemek ve bölgede kalıcı olmak için halka yardımlarda bulunmuştur. Örneğin 1883 senesinde Karahisar-ı Şarkî kasabasında çıkan yangında zarar görenlere 100 sterlin (11.100 kuruş) değerinde yardım dağıtıldı. Kasabadaki cami inşaatı için bağış yapıldı.⁵⁴

Ancak şirket halka yaptığı yardımlara rağmen başta güvenlik olmak üzere siyâsî ve hukukî sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle yörenin meşhur eşkıyalarından Micanoğlu ve çetesi, maden yöneticilerinin başına büyük dert olmuştur. Bu konu Osmanlı ve İngiliz resmi belgelerine de yansımıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerde ve İngiliz konsolosluk raporlarında konuyla ilgili çok sayıda kayıt mevcuttur. Örneğin, 27 Ağustos 1886 tarihli bir konsolosluk belgesinde Micanoğlu'nun Karahisar-ı Şarkî'deki zaptiye karakoluna çok yakın bir yerde katırcılara saldırmakla 2 katırı telef ettiği, aynı yılın Eylül ayında ise tütün rejisi korumalarının yolunu keserek silahlarına el koyduğu ifade edilmektedir.⁵⁵ 10 Haziran 1887 tarihli arşiv belgesinde, Micanoğlu'nun katırcıları tehdit ederek zaptiyelerin silahlarını ve yolcuların paralarını gasp ettiği kaydedilmektedir.⁵⁶ Yine hem konsolosluk hem de arşiv kayıtlarında 1887 senesinin Temmuz ayında 50-60 kadar katırcının taşıdıkları cevherin eşkıyalar tarafından yola döküldüğü ve katırcıların geri gönderildiğine dair ifadeler yer almaktadır.⁵⁷

Micanoğlu, taşımacılık yapan katırcıları tehdit etmekle ve katırcılarını öldürmekle kalmamış, şirket müdürü Twelvetrees'e bir de tehdit mektubu göndermişti. Mektup şöyledir:⁵⁸

Fütüvvetlü Benim Dostum Direktör Ağa Hazretleri

Bu kere zât-ı âlîlerinize mahsûsen selâm iderim. Kaldı ki sizler beş on seneyi mütecâviz ma'denci olduğunuz ma'lûm ve bendeniz de beş altı seneden berü eşkiyâ' olduğum beyân ol-cihet şimdiye kadar sizlere bir kusûr getürmüş olmayub Licese isnâdından dolayı karındaşım Mehmed ile Süleyman, yirmi mâhı mütecâviz taht-ı tevkîfde kalub bi-gayr-i hakk hâlbuki bendeniz ile muhâcir Küçük Hüseyin olduğu hepimize ma'lûmdur. Kaldı ki şimdiki hâlde

⁵³ DCRTF 1887, 4.

⁵⁴ Turgay 1976, s.264; Özdiş 2012, s.25.

⁵⁵ Özdiş 2012, s.26.

⁵⁶ BOA, DH. MKT, 1423/118.

⁵⁷ BOA, DH. MKT, 1429/70, Özdiş 2012, s.25.

⁵⁸ BOA, Y. PRK. EŞA, 6/67; Özdiş 2012, s.28; Bu mektup daha sonra yörede türkülere de konu olmuştur. Bkz. Yüksel ve Yeşilot, s.139.

sizlerden şu kadar çok ricâ ederim bu iki karındaşlarımı mahbûsdan çıkarub kendünüzde zabtiyye idiip iskân itmenizi matlûb ederim. Her kaç lira altun masârif iderseniz bendenize beyân idesiz. On beş güne kadar çıkarırsanız bendenize de iki bin altun virmiş kadar hükmi vardır. Ve eğer bu işe gayret itmezseniz evvelâ canınıza sâniyen cevherine dahi Uzundere'den gelen şeylerine dahi Karagöl'den giden suya bu tahrîr ile cümle şeylere mâni'-i şer'î olacağım ma'lûmunuz olsun. Kaldı ki sizlere on beş gün mühlet cevâbınızı isterim. Bu işe gayret itmedikten sonra sizlere daha rahatlık yoktur. Katırcınızı işletmem. Her bir cihet kötülük iderim. Sonra bendenize beyân eylemediniz dimeyesiniz. İrâde muntazırım.

*Eşkîyâ-ı Giresun Keşab
Micanoğlu Hüseyin Efendi*

Mektuptan da anlaşılacağı üzere Micanoğlu, kardeşlerinin serbest bırakılması için Twelvetrees'ten girişimde bulunmasını istemektedir. Kardeşlerinin hapisten kurtarılması için çaba harcamaması durumunda ise önce canına, sonra maden ocağına ve buraya su taşıyan kanala zarar vereceğini bildirmektedir. Twelvetrees'in durumu İngiltere'nin Trabzon ve Sivas konsoloslarına iletmesi üzerine Trabzon konsolosu Longworth, diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Konuyu önce Londra'ya bildiren Longworth, ardından Trabzon Valiliği, Dâhiliye Nezareti, Hariciye Nezareti ve Sadaret nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Trabzon konsolosunun bu girişimleri üzerine Micanoğlu'nun müdür, çalışanlar ve köylüler üzerindeki baskısı daha da arttı.⁵⁹ Micanoğlu köylülere 13 adet tehdit mektubu yollayarak onlardan haraç istedi. Licese köyünün imamını öldürerek bir kadını ağır yaraladı. Köylülere ait bazı sığırları telef etti. Ayrıca madene gıda maddelerinin ulaştırılmasına engel oldu. Twelvetrees, bu olayları "*Bütün bu olaylar sonucunda eşkıyalar bölgede ün kazandı. Bölgenin hâkimi Osmanlı otoriteleri değil, Micanoğlu'dur.*" ifadeleriyle özetlemektedir.⁶⁰

İngiltere de yöredeki olaylara müdahil olmuştur. İstanbul'daki İngiltere büyükelçisi, Hariciye Nezareti'ne yazı yazarak şirketin bu saldırılardan daha fazla zarara uğramaması için Karahisar-ı Şarkî-Giresun yolunun emniyetinin sağlanmasını istemiştir.⁶¹ Şirket, temin edilecek zaptiyenin parasının kendisi tarafından ödenmesini teklif ederek kendi adamlarının Winchester marka

⁵⁹ Özdiş 2012, s.28-29.

⁶⁰ Özdiş 2012, s.26.

⁶¹ BOA, DH. MKT, 1377/80.

silahlarla donatılmasını talep etmiştir.⁶² Ancak Babîâli bu talebi yerinde görmeyerek yabancı tüccar ve ahalinin mal ve can güvenliğinin hükümete ait olduğunu ifade ederek teklifi geri çevirdi. Ardından da bölgeye 5-6 aylığına 100 adet zaptiye gönderilmesine karar verdi.⁶³ Ancak alınan kararın Twelvetrees'i hiç memnun etmediği görülmektedir. Çünkü ona göre Babîâli bu konuda hiçbir şey yapmadığı gibi korumaların silah kullanmalarını engellediği için madeni savunmasız bırakmıştır.⁶⁴

Micanoğlu'nun maden ocağına yönelik faaliyetleri üzerine, Babîâli bu eşkiyanın yakalanması için çalışma başlattı. Hakkında yapılan tahkikat sonucu Trabzon'da olduğunun anlaşılması üzerine yakalanması için talimat verildi. Ayrıca Micanoğlu'nun iki sene önce tutuklanan ve halen Karahisar-ı Şarkî hapisanesinde bulunan iki kardeşinin geciken mahkemelerinin de yapılması için Adliye ve Mezahib Nezareti'ne yazı yazıldı.⁶⁵ Nihayetinde bu girişimler sonuç verdi ve Micanoğlu'nun Karahisar-ı Şarkî kazası yakınlarında olduğu haberi üzerine bölgeye asker sevk edildi.⁶⁶ Yapılan takibatla 20 Temmuz 1887 tarihinde Micanoğlu yakalandı. İngiliz konsolosu da aynı günün sabahında durumu telgrafla İngiliz Büyükelçiliği'ne bildirdi.⁶⁷ Ancak Micanoğlu kaçmayı başardı. Bunun üzerine takibat devam ettirildi ve Micanoğlu çatışmada öldürüldü.⁶⁸

Şirketin meşgul olduğu konulardan biri de şirket aleyhine açılan davalardır. Örneğin, Eylül 1901 tarihinde Osmanlı Devleti vatandaşı olan Karabet ve Nuzret adlı kişiler şirketten alacakları için Karahisar-ı Şarkî Bidayet Mahkemesi'ne müracaat ettiler. İki sene geçmesine rağmen hala davalarına bakılmadığı için "temin-i hukuk için İngiliz tebaasından mı olalım" ifadelerini kullanarak şikâyetçi oldular. Bunun üzerine Sivas Valiliği tarafından davanın gecikme sebebi hakkında inceleme başlatıldı. Tahkikat sonunda bölgeye 9 saat mesafede şirket tarafını temsil edecek bir konsolos bulunmadığı için davanın bu kadar uzun sürdüğü anlaşıldı. Ayrıca Sivas Valiliği konuyla ilgili İstanbul'a yazı yazarak maden mültezimlerinin mevcut cevherle maden alet ve edevatını satılığa çıkarıp madenle alakalarını kestiklerini bildirdi.⁶⁹ 1889 senesinde ise Twelvetrees, maden mühendislerinden İngiltere vatandaşı Tom'un intiharına sebep olduğu gerekçesiyle Karahisar-ı Şarkî eski piskoposu Tabadyos

⁶² BOA, DH. MKT, 1418/8; BOA, DH. MKT, 143/68.

⁶³ BOA, DH. MKT, 1418/8.

⁶⁴ Özdiş 2012, s.26.

⁶⁵ BOA, DH. MKT, 1417/22.

⁶⁶ BOA, DH. MKT, 1429/70.

⁶⁷ Özdiş 2012, s.38.

⁶⁸ BOA, DH. MKT, 1495/35.

⁶⁹ BOA, DH. TMIK. M, 110/16; BOA, BEO, 1758/131812.

Efendi'nin kendisine kötü sözler söylediğini ifade ederek Trabzon'daki İngiliz konsolosluğu vasıtasıyla Rum patrikliğine şikâyette bulundu.⁷⁰ Rum patrikliğine ait belgeler elimizde olmadığı için bu şikâyet hakkında patriklik tarafından nasıl bir işlem yapıldığını henüz bilemiyoruz.

Şirketin zaman zaman diplomatik sorunlara da neden olduğu görülmektedir. Örneğin, doğu illerini teftiş için gönderilen Şakir Paşa'nın Karahisar-ı Şarkî'ye gidecek olması İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında diplomatik bir soruna dönüşmüştür. Mart 1895 tarihindeki Şakir Paşa'nın ziyareti gündeme geldiğinde İngiltere'nin Sivas konsoloslu Binbaşı Bulman, Sivas Valiliğine müracaat ederek Şakir Paşa ile birlikte Licese'ye gitmek istediğini bildirdi. Bu istek üzerine valilik konsolosa kısa süre önce bölgeyi ziyaret etmesine rağmen neden tekrar bölgeye gitmek istediğini sordu. Bulman, Erzurum'da konsolos vekili olarak bulunduğu dönemde kendisine verilen emir üzerine bölgeyi ziyaret ettiğini, bu kez de Şakir Paşa'nın gelmesi nedeniyle bölgeye gitmek istediğini bildirdi. Ancak talep, Ermeni olaylarının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde bu ziyaretin bölgedeki Ermeniler üzerinde kötü tesir uyandıracığı ve bölgedeki asayiş olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle kabul edilmedi.⁷¹

Maliyetlerin artması, verimliliğin düşmesi, idari ve diplomatik vb. sebeplerden dolayı 1890'lardan itibaren Asia Minor Mining Company'nin üretim kapasitesi giderek düşmeye başladı. Buna rağmen 1895 yılı itibarıyla bölgedeki tek faal maden ocağı bu şirketin işlettiği Licese madeni idi.⁷² Ancak, 1897 senesine gelindiğinde maden ocağındaki çalışmalar durma noktasına geldi.⁷³ Ayrıca XX. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan iç ve dış gelişmeler yabancı sermayenin Osmanlı ülkesinde faaliyet yürütmesini zorlaştırdı. İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almasıyla birlikte Asia Minor Mining Company madendeki faaliyetlerini tamamen durdurdu. Bunun üzerine Licese maden imtiyazının feshedilmesi için gazetelere ilan verildi. Şirket ortaklarına da imtiyazın feshine karşı ilan tarihinden itibaren 3 ay içinde imtiyazın feshine karşı Şura-yı Devlet'e müracaat etme haklarının olduğu bildirildi.⁷⁴ Ancak ortakların bu süre içinde herhangi bir müracaatta bulunmaması üzerine maden nizamnamesinin 60. maddesi hükmüne 2 Şubat 1916 tarihinde maden imtiyazı feshedildi.⁷⁵ İmtiyazın feshiyle zaten uzun süre

⁷⁰ BOA, DH. MKT, 1629/22; BOA, DH. MKT, 1596/44.

⁷¹ BOA, A. MKT. MHM, 661/36; Şakir Paşa, Gümüşhane'deki Ermeniler ve Gayrimüslimlerin durumlarına ve bu konudaki hassasiyete raporlarında yer vermiştir. Karaca 1993, s.66-126.

⁷² DCRTF 1895, 2.

⁷³ DCRTF 1898, 21.

⁷⁴ BOA, ŞD, 1254/17.

⁷⁵ BOA, MV, 241/252.

faaliyet göstermeyen şirketin madendeki çalışmaları resmi olarak da son bulmuş oldu.

Sonuç

Madenler, tarihin her döneminde Osmanlı Devleti için önemli olmuştur. Klasik dönemde devlet eliyle işletilen madenler, XIX. yüzyıla gelindiğinde çalıştırılmaz bir hal alınca özel teşebbüs devreye sokularak tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucu Anadolu'daki birçok maden ocağı gibi Licese madenine de çok sayıda talip çıkmıştır. Ancak Osmanlı vatandaşı olan Müslüman ve gayrimüslim müteşebbislerin hiçbiri madende istikrarlı bir yönetim sergileyememişler, kar amacıyla hisse alıp satmaktan başka bölgede bir istihdam oluşturamamışlardır.

Madenin sık sık el değiştirmesi özellikle gayrimüslim müteşebbisler arasında mücadeleye neden olmuştur. Bu çekişmeler maden ocağını durma noktasına getirmiştir. Minor Asia Mining Company adlı şirketin yöredeki maden imtiyazını alması ise bir dönüm noktası olmuştur. Şirket, maden imtiyazını aldıktan sonra önemli yatırımlar yaparak yöreyi bir cazibe merkezi haline getirmiştir.

Minor Asia Mining Company'nin faaliyetleri yöredeki geleneksel çalışma kalıpları değiştirmiştir. Madende sadece yakın köylerde yaşayan Gayrimüslimler değil, Müslümanlar da istihdam edilmiştir. Şirket, madende çalıştırmak üzere Avrupa'dan çok sayıda işçi getirmiştir. Bu durum bir taraftan fabrikadaki Gayrimüslim ve Müslümanlar arasındaki kaynaşmaya yardımcı olurken diğer taraftan bölge insanının Avrupa insanını yakından tanınmasına vesile olmuştur. Ayrıca daha önce çiftçilik yaparak toprağın kendilerine verdiği ile yetinen bölge insanı, fabrikada maaşla çalışarak emeğinin karşılığını para olarak almaya başlamıştır.

Diğer taraftan Minor Asia Mining Company, bölgede ülkesinin ekonomik planlarına ve kendi menfaatlerine yönelik çalışmalar yürütmüştür. Bu yüzden de ülkesinin himayesini ve desteğini her zaman arkasında hissetmiştir. Bu destek sayesinde bir sorun yaşadığında bölgenin en alt düzeydeki idarecisinden, devletin en üst kademesindeki yöneticisine kadar birçok kişiyle görüşme imkânına sahip olmuştur. Bu nedenle zaman zaman bölge siyasetinde aktif rol almaya çalışmıştır. Her fırsatta devletten aldığı güvenceyi hatırlatarak sorumlulukların yerine getirilmesi noktasında yöredeki yöneticilere baskı yapmaktan geri durmamıştır.

Sonuç olarak Minor Asia Mining Company'nin Licese'deki faaliyetleri bölgede sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve siyasî bir hareketliliği beraberinde getirmiştir.

KAYNAKLAR

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

- Sadâret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı (*BOA, A. MKT. MHM*), 661/36.
Babîâli Evrak Odası Evrakı (*BOA, BEO*), 1758/131812.
Dâhiliye Mektûbî Kalemî Evrakı (*BOA, DH. MKT*), 143/68; 1377/80; 1417/22; 1418/8; 1423/118; 1429/70; 1495/35; 1596/44; 1629/22; 1724/81.
Tesrî-i Muâmelât ve İslahat Komisyonu Evrakı (*BOA, DH. TMİK. M*), 110/16.
İrade Meclis-i Mahsûs Evrakı (*BOA, İ. MMS*), 65/3063.
İrade Meclis-i Vâlâ Evrakı (*BOA, İ. MVL*), 502/22736; 490/22198.
İrade Şûrâ-yı Devlet Evrakı (*BOA, İ. ŞD*), 975.
Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı (*BOA, MV*), 241/252.
Meclis-i Vâlâ Evrakı (*BOA, MVL*), 667/15.
Şûrâ-yı Devlet Evrakı (*BOA, ŞD*), 497/18; 1254/17.
Yıldız Mütenevvi' Ma'rûzât Evrakı (*BOA, Y. MTV*), 68/44.
Yıldız Perakende Askerî Ma'rûzât Evrakı (*BOA, Y. PRK. ASK*), 103/17.
Yıldız Perakende Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik Evrakı (*BOA, Y. PRK. EŞA*), 6/67.
Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mâbeyn Mütercimliği Evrakı (*BOA, Y. PRK. TKM*), 18/4.

b. Yayınlanmış İngiliz Belgeleri

- FO, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Turkey, Report for the Year 1886 on the Trade of Trebizond, No: 135, London 1887. (*DCRTF 1887*).
FO, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Turkey, Report for the Year 1887 on the Trade of Trebizond, No: 342, London 1888. (*DCRTF 1888*).
FO, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Turkey, Report for the Year 1888 on the Trade of Trebizond, No: 549, London 1889. (*DCRTF 1889*).
FO, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance Turkey, Report for the Year 1895 on the Trade of Trebizond, No: 1680, London 1896. (*DCRTF 1896*).
FO, Diplomatic and Consular Reports Turkey Report for the Year 1898 on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet, No: 2230, London 1899. (*DCRTF 1899*).
FO, Diplomatic and Consular Reports Turkey, Report for the Year 1909-10 on the Trade and Commerce of the Trebizond Vilayet, No: 4740, London 1911. (*DCRTF 1911*).
Accounts&Papers (A&P), Vol. 64, 1873, Report by Consul Palgrave, on the Trade and Commerce of Trebizond for the Year 1872. (*A&P 1872*).
Stastical Abstract for the Principal and Other Foreign Countries in each Year from 1882 to 1891-92, Twentieth Number, London 1894. (*Stastical Abstract 1894*).

c. Salnâmeler

- Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, Sene 1294. (*Salnâme-i Devlet 1294*).
Salnâme-i Vilâyet-i Sivas, Defa 14, Sene 1306. (*Salnâme-i Vilâyet 1306*).

d. Kitap ve Makaleler

- Acun 2000 Fatma Acun, "Osmanlı İdari Öncelikleri: Karahisar-ı Şarki Sancağı'nda Gelir Artırımı Örneği", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi* (7-9 Nisan 1999), Konya, s.677-682.
- Akalın 2009 Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Altunbay 2002 Mustafa Altunbay, "Klasik Dönemde Osmanlıda Madencilik", *Türkler*, c. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.791-801.
- Balcı 2013 Sezai Balcı, "Giresun Belediye Başkanı Kaptan Yorgi Paşa 1829-1904", *Tarih Boyunca Karadeniz Ticareti ve Canik-Samsun*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, s.1311-1332.
- Bryer 1982 A. Anthony M Bryer, "The Question of Byzantine Mines in the Pontos: Chalybian Iron, Chaldian Silver, Koloneian Alum and The Mummy of Cheriana", *Anatolian Studies*, vol. 32, s.133-150.
- Çadırcı 1997 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yayınları, Ankara.
- Çağatay 1943 Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. II/1, s.117-126.
- Çağbayır 2007 Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. I, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi 1979 Suraiyya Faroqhi, "Alum Production and Alum Trade in the Ottoman Empire (About 1560-1830)", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlands*, vol. 71, s.152-175.
- Karaca 1993 Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa* (1838-1899), Eren Yayınları, İstanbul.
- Karal 1995 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karaman 2003 Oktay Karaman, "XIX. ve XX. Yüzyılda Giresun ile Çevresindeki Madenler ve Maden İşletmeciliği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. V/1, s.63-74.
- Keskin 2011 Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 29, s.125-148.
- Koçu 1969 Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- Özdiş 2012 Hamdi Özdiş, "Efsaneler, Gerçekler ve Yerel Siyaset Pratiği: Eşkiya Micanoğlu Hüseyin", *Kebikeç*, 34, s.61-83.
- Pamuk 1999 Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Licese Maden Ocağı ve Asia Minor Mining Company'nin Licese'deki Faaliyetleri

- Quataert1987 Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş* (1881–1908), çev. Sabri Tekay, Yurt Yayınları, Ankara.
- Quataert 1985 Donald Quataert, "19. yy'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, s.914-916.
- Saydam 1991 Abdullah Saydam, "Osmanlı Madencilği ve XIX. Yüzyılın Ortalarında Trabzon'daki Maden Ocakları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, s.255-270.
- Shaw ve Shaw 1983 J. Stanford Shaw - Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul.
- Tızlak 1997 Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Bellekten*, c. LX/229, s.703-718.
- Tızlak 1995 Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Maden İşletmeciliğinde Kanunnameden Nizamnameye Geçiş ve 1861 Tarihli Maden Nizamnamesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 98, s.75-91.
- Tietze 2002 Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, c. I, Simurg Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı 1988 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara.
- Turgay 1976 A. Üner Turgay, *International Politics, Economic Development and Social Chance in Trabzon in the Nineteenth Century*, Unpublishment Doctor of Thesis in the University of Wisconsin-Madison.
- Varlık 1985 M. Bülent Varlık, "Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, İletişim Yayınları, İstanbul, s.917-922.
- Yılmaz 2009 Özgür Yılmaz, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İngiliz Konsolos Belgelerine Göre Giresun (1850–1900)", *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sempozyumu*, (9-11 Ekim 2008), Ankara, s.517-536.
- Yorulmaz 1994 Şerife Yorulmaz, *Aydın Vilayeti'nde Madenler (1850-1908)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Yüksel ve Yeşilot Trhsz Ayhan Yüksel, Okan Yeşilot, *Geçmişten Günümüze, Giresun'dan Simalar*, Giresun.

Kemal Saylan

